

El 13 de febrer de 1912 arribà com a propietària definitiva a l'escola de pàrvuls de Manacor, on romangué fins al 15 d'octubre de 1934. Per concurs de trasllats, dia 16 d'octubre de 1934, prengué possessió de la secció de pàrvuls de la Graduada de nins de la Soledat (Palma), on va romandre fins al mes d'abril de 1935, que es va jubilar als 70 anys.

Era germana de Maria Trinitat Belli Lull que, entre d'altres, va ser mestra de les escoles de Vilafranca de Bonany i de la unitària mixta de s'Espinagar.

La Cantina Escolar, una conquesta social de 1932

Antoni Tugores

Al començament del segle xx, a Manacor es produïa una certa millora social i econòmica després d'un final de segle xx calamitos: arribava l'electricitat (1902) gràcies a inversors forans i el mateix any s'instal·lava al poble la fàbrica de perles; d'altra banda, una vegada s'havia creat la Cooperativa Vitivinícola, la producció de vi començava a reviscolar després d'haver sembrat ceps americans a més de 3.000 quarterades, de manera que l'any 1909, d'una producció total a Mallorca de 180.860 quintars mètrics de vi, 132.315 pertanyien al terme judicial de Manacor, un 73 %. Una industrialització creixent anava prenent cos, tot i que el poder fàctic continuava en mans de l'oligarquia. Es continuava explotant la mà d'obra barata exposada a l'antull dels cacics i les seves arbitriarietats habituals.

Començava a despuntar —encara en franca minoria— un altre món que pretenia afavorir el creixement econòmic, un treball més estable i l'educació universal, per a rics i pobres amb oportunitats per a tots igual. Una veritable utopia en un país endarrerit, corrupte i empobrit per la pèrdua de les darreres colònies i l'estat de guerra permanent que es cobrava recursos econòmics i vides humanes. Les poques escoles existents estaven en mans privades i de l'Església. El 80 % d'analfabetisme entre el total de la població, que arribava gairebé al 100 % a les zones rurals, no augurava canvis importants a l'horitzó.

El tomb seria possible si la conjunció republicanosocialista accedia al poder a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 i complia una de les seves promeses —el foment de l'educació—, a més d'una fiscalitat més justa —on haurien de contribuir més els que més guanyaven— i la lluita contra l'atur. La

conjunció no va guanyar les eleccions, dominades pels partits dinàstics i el vot captiu dels cacics del poble, però la victòria republicana a 40 capitals de províncies espanyoles va significar la fuga del rei Alfons XIII i la proclamació de la República.

A Manacor també es va proclamar de manera solemne: el Partit Liberal (dominat a les illes pel financer margalidà Joan March) reconeixia explícitament que en aquelles circumstàncies el poder municipal corresponia als republicans federals i aquests, liderats per Antoni Amer Llodrà, accediren a ocupar els escons municipals de la majoria el 14 d'abril de 1931, amb un equip on hi eren Antoni Mas Domenge, Joan Fullana Ramis, Francesc Fernández Truyols, Rafel Prohens Perelló, Sebastià Quetglas Sánchez, Andreu Estelrich Fons, Miquel Gomila Monjo, Pere Josep Pasqual Rosselló, Joan Mas Rosselló, Martí Gomila Ordinas, Bartomeu Galmés Puiggròs i Rafel Valls Segura. Amer es convertia en el nou batle i rebia en un acte simbòlic les claus de la caixa municipal de mans de Jordi Vidal Pont, el darrer batle monàrquic.

Amb tot, les eleccions municipals del 12 d'abril varen ser denunciades a diversos indrets de l'Estat espanyol per irregularitats greus, majoritàriament comeses pel caciquisme, acusat d'haver manipulat els comicis i coartat la llibertat de vot. El nou ministre de la Governació—Miquel Maura, fill del polític mallorquí Antoni Maura—, anul·là les eleccions als pobles i ciutats on hi havia impugnacions o protestes. Per aquest motiu, el 13 de maig, el nou president del Govern

Antoni Amer i Llodrà (Manacor, 1882-1936), batle de Manacor, impulsor de l'Escola Graduada i d'altres. Va ser assassinat el 29 de desembre de 1936.

Alcaldía de Manacor 15 julio de 1931. J. C. G.

Muy señor mio y amigo: Sinceramente le agradezco el interes tomado por V. en la creacion de las cuatro Escuelas unitarias de niños de esta Ciudad, que le interesaba en una de mis anteriores. Greg V. que a mi admiracion por su persona ha de ir unido desde hoy mi profundo agradecimiento por haber contribuido con esa creacion a la efectividad de mi programa politico en esta localidad. Ahora bien, fiado en su amabilidad, quiero molestarle una vez más manifestandole que uno de estos pasados dias habrá llegado a la Direccion General el expediente pidiendo la subvencion reglamentaria para terminar un edificio Escuela graduada de cuatro secciones. Es este otro asunto en el que tengo tambien vivisimo interes por tener en él empeñada mi palabra, y no dudo que lo resolverá satisfactoriamente y a la mayor brevedad posible ya que la concesion de la subvencion constituye la base principal para empezar las obras.

En el expediente segun se dicen falta el informe de la Junta Provincial de Construcciones escolares, pero como suele aceptarse siempre por dicha Junta el emitido por el Arquitecto escolar se precindio de aquel en gracia de la brevedad en la tramitacion. Esperando veras correspondido le saluda su afmo. S.S. q.s.m.e.

Antoni Amer

Se recibió el expediente el 17 de este mes y se dio la tramitacion reglamentaria.

Escrit del batle Amer de 15 de juliol de 1931, adreçat al ministre d'Instrucció Pública, sol·licitant ajuda per a l'acabament de l'Escola Graduada.

Provisional, Niceto Alcalá Zamora, i el ministre de la Governació, signaven el decret d'una nova convocatòria per al 31 de maig; a Mallorca, les eleccions haurien de repetir-se a 14 municipis, entre els quals hi era Manacor.

Els resultats a Manacor varen ser d'un signe ben diferent als obtinguts a les

eleccions celebrades el mes anterior. Els republicans federals, que es presentaren en solitari —per separat dels socialistes, amb els quals havien fet una conjunció el 12 d'abril—, guanyaren de manera aclaparadora als quatre districtes electorals de la ciutat amb més del 80 % dels sufragis emesos i obtingueren la majoria absoluta de 13 regidors, la màxima prevista per la llei electoral. Els socialistes es quedaven en segon lloc i els republicans de centre (exliberals) entraven a la Sala perquè així ho ordenava la llei electoral del moment, que incloïa majories i minories. El nou consistori quedava conformat per 13 republicans federals, 4 centristes i 3 socialistes. Amb l'actual llei electoral D'Hondt, els resultats haurien estat ben diferents: 19 el Partit Republicà Federal i un el Partit Socialista.

La majoria municipal pretenia, des del primer dia, complir la promesa de posar en marxa noves escoles (no sempre eren imprescindibles noves construccions), acabar els edificis escolars que restaven inacabats (com la futura Escola Graduada, que es trobava amb poca cosa més que els fonaments), així com una escola de sis graus de nova construcció a l'horitzó; tal era la situació agònica de l'escolarització a Manacor. El principal problema amb què es va topiar el consistori va ser una economia malmesa, tant per la situació mundial després del crac del 1929 com per la conjuntura local, especialment deguda a l'atur, que s'intentava pal·liar ocupant els homes casats amb el propòsit que no hi hagués famílies —dependents, majoritàriament del sou del cap de família— sense el mínim sustent. El fet era que si es volia acabar l'Escola Graduada, dissenyada per l'arquitecte Guillem Fortesa Pinya, urgien 40.000 pessetes que no estaven a l'abast de l'Ajuntament. Per acabar l'edifici que es pretenia convertir en punt de partida, buc insígnia i paradigma de la nova política educativa, era imprescindible recórrer al nou govern republicà de l'Estat espanyol. Dins el mateix mes de maig el batle va adreçar dues instàncies al govern central. Sense contesta, de moment.

Setmanes després, l'11 de juny, el batle Antoni Amer, *Garanya*, escrivia una carta personal al flamant ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo:

Muy señor mío y amigo: Con fechas 21 y 27 de mayo último, en nombre de la Comisión Gestora interina de este Ilmo. Ayuntamiento, elevé dos instancias a la Dirección General de 1ª Enseñanza, una, en súplica de que nos sea concedida una subvención de 40.000 pesetas para poder terminar una Escuela Graduada de cuatro secciones que tenemos empezada y la otra pidiendo la creación en esta ciudad de cuatro escuelas de niños.

La carta acabava sol·licitant al ministre que s'interessàs personalment per aquesta qüestió, fent-li entendre que del fet d'acabar l'escola depenia l'èxit de l'actuació del batle i l'equip republicà de Manacor, ja que l'aspiració de les noves escoles «ha constituido la base principal de toda mi campaña electoral que

ha dado por resultado el tener la mayoría absoluta de este ayuntamiento».

El ministre va fer un esberrany de la contesta a mà:

No se ha recibido instancia referente a subvención, pero desde luego es necesario expediente completo, al que se acompañe el proyecto y presupuesto de las obras. Envienlo así para poder resolver.

El funcionari va afegir una altra nota a mà:

Tiene una instancia (entró el 2 de junio) sobre la modificación del arreglo escolar [...] De creación no tienen expediente y por tanto deben instruirlo con arreglo a las normas establecidas [...] no obstante se tiene en estudio una disposición que tal vez simplifique los trámites de creación y ya se enterarán por los periódicos.

El batle no es va desanimar i tornà a escriure, però no al Ministeri, sinó al ministre Marcel·lí Domingo:

En enero de 1928 fue solicitada por el Ayuntamiento de esta Ciudad la construcción por el estado de un edificio para la Escuela Graduada de 6 secciones y como quiera que hasta la fecha no se ha tenido noticia de que haya recaído resolución sobre la misma, le ruego se interese para que cuanto antes pueda levantarse en esta Ciudad el nuevo edificio. Perdone que le moleste nuevamente, pero es tanto el interés que tengo en cuestión de la enseñanza primaria, por el estado de abandono en que se encuentra esta Ciudad, que lo hice base principal de toda mi lucha política y hoy que hemos visto felizmente implantado nuestro ideal, no he de cejar hasta ver resuelto el problema de la enseñanza en cuya resolución espero que V. me ayudará.

Amer apel·lava a l'amistat personal per tal d'intentar assolir el que —segons el seu entendre— necessitava Manacor per deixar enrere l'analfabetisme i la misèria, que anaven junts.

La petició del batle coincidia amb les intencions i els programes del govern central, que havia elaborat un pla quinquennal ambiciós que pretenia crear 25.000 noves escoles a través del Ministeri d'Instrucció Pública. De fet, el primer any, 1931, en crearia 13.000, signe inequívoc que el programa anava molt de debò. O potser Antoni Amer va ser molt convincent i va trametre tota la paperassa requerida, ja que a la mateixa carta del batle hi ha, afegit a mà, una nota d'algun alt funcionari del Ministeri o del mateix ministre: «Pendiente de aprobación, pues está completo. (Hacer nota para

El ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo i Sanjuan (1884-1939), peça clau per a l'obtenció de la subvenció per acabar l'Escola i la creació de quatre escoles unitàries el 1936.

el Director)». Tot seguit, el ministre contestà al batle de Manacor el dia 25 de juny, utilitzant un to molt més familiar:

Mi distinguido amigo: Acuso a Ud. recibo de su atenta carta y en relación con el asunto que en ella me interesa relativo a la construcción de una Escuela en esa Ciudad le manifiesto que he tomado nota con interés de sus indicaciones a fin de tenerlas muy en cuenta en momento oportuno.

En definitiva, bones paraules que encara comprometien a poc, i per això el batle pretenia més concreció. Així que el dia 15 de juliol tornava a insistir escrivint altra volta directament al ministre, recorrent a l'afalac més o menys encobert, sense perdre de vista l'objectiu:

Sinceramente le agradezco el interés tomado por Vd. [...] a mi admiración por su persona ha de ir unido desde hoy mi agradecimiento [...] ahora bien, fiado en su amabilidad quiero molestarle una vez más manifestándole que uno de estos pasados días habrá llegado a la Dirección General el expediente solicitando la subvención reglamentaria para terminar un edificio Escuela Graduada de cuatro secciones [...] la concesión de la subvención constituye la base principal para empezar las obras.

Com en altres ocasions, a la mateixa carta i a mà, hi ha una anotació: «Se recibió el expediente el 17 de este mes y se dará la tramitación reglamentaria».

La contesta oficial d'aprovació de la subvenció que havia de possibilitar la construcció de sa Graduada la va trametre el ministre el dia 25 de juliol, festivitat de Sant Jaume, patró de Manacor.

Contesto con mucho gusto a su atenta carta fecha 15 del actual manifestándole que, efectivamente, se ha recibido en este Ministerio el expediente solicitando una subvención para terminar una escuela Graduada en esa ciudad y se tramitará rápidamente, en mi deseo de dejarle complacido. Le saluda con todo afecto su buen amigo.

L'estratègia i la insistència d'Antoni Amer havien funcionat. Era un bon inici per a una batalla que generava tantes il·lusions i expectatives entre uns, com no pocs temors, animadversió i desconfiança entre altres.

La promesa es va poder complir. El 14 d'abril de 1932, primer aniversari de l'entrada de la II República, s'inaugurava amb tota solemnitat l'Escola Graduada de

Conrad Garau Gayà (Maó, 1895 - Manacor, 1936), constructor de l'Escola Graduada i les escoles de sa Torre i Son Negre. Morí assassinat a Manacor el 18 d'agost de 1936.

Escola Graduada, inaugurada el 14 d'abril de 1932.

quatre seccions, mentre s'agilitzava la construcció, reforma o dotació de diverses escoles urbanes. El constructor, Conrad Garau —un home que aprengué les tècniques més avançades de l'època a Cuba, on va deixar petjada—, qui havia acabat l'escola dins el termini previst, entregava simbòlicament les claus del centre escolar al batle mentre una gernació de nins i nines, banda de música, nombrosa gent del poble i les autoritats civils i militars assistien a la inauguració del centre; la Societat Columbòfila feia una emotiva amollada de coloms mentre sonava l'himne de Riego.

Aquell mateix 1931 el Ministeri aprovava la creació de quatre noves escoles unitàries per a nins dins el nucli de Manacor i una per a nines al carrer de l'Amistat núm. 2. Dins el mateix any s'aprovava igualment l'escola de Son Macià. La promesa d'escolaritzar els infants s'anava complint de mica en mica, tot i que alguns sectors intolerants de Manacor feien palès el seu desacord amb el fet d'acabar amb un analfabetisme secular que convenia als seus interessos. Aquests sectors passaren a demostrar el seu malestar més enllà de les paraules: el dia abans de la inauguració de l'Escola Graduada una mà negra, emparada en

Grup escolar de sa Graduada amb el mestre Francesc Jara.

la fosca, havia llençat ous podrits contra la façana de l'escola que s'havia d'inaugurar hores després, mentre es pintaven de negre les plaques del carrer Fermín y Galán (avui, Major) i s'empastifaven d'excrements les portes del domicili particular del batle (carrer de Ciutat núm. 10, on anys després s'instal·là el Banc Central). El caciquisme secular no donava el braç a tòrcer.

L'any 1932 s'obrien les escoles de Son Negre i sa Murtera, una escola de nines al carrer Julián Besteiro (actual carrer Nou) i es dotava de dues places de professors una escola de dibuix —amb 150 alumnes i llista d'espera— que s'ubicaria al mateix local de l'escola de nines del carrer Nou (el que fa pensar que l'escola de dibuix era nocturna). Però potser la decisió més transcendental de tot el 1932 era la d'aconseguir que el Ministeri aprovàs la nova escola de sis seccions que s'ubicaria a sa Torre, tot i que el pressupost era de 191.484,09 pesetes, de les quals l'Estat n'aportaria 143.613,07 i l'Ajuntament el 25 % restant, 47.871,02; un import que no es tenia i no se sabia com fer-hi front. El cert és que per part del consistori es decidí fer una fugida cap endavant i aprovar la creació de la nova escola, que iniciaria les obres el 1934 i estaria enllestida el febrer de 1936. Conrad Garau en seria el constructor. La inauguració estava prevista per al començament del nou curs escolar 1936-1937, però la guerra no ho va fer

Escola de sa Murtera; les obres s'acabaren a finals de 1931. Fa uns anys es va rehabilitar.

possible i el flamant edifici fou convertit en seu d'organitzacions paramilitars colpistes. Anys més tard es transformaria en col·legi de segona ensenyança.

El 1933 es va continuar la tasca d'escolaritzar i dotar Manacor d'infraestructures educatives. L'any nou obria les portes d'una escola per a pàrvuls al carrer del Centre, mentre es posaven en marxa dos nous centres escolars a l'avinguda de la República (del Tren), l'escola de nins de Porto Cristo i les rurals del puig d'Alanar i s'Espinagar. El 1934 es posà en marxa l'Escola de Música. Tot i amb aquests avanços inqüestionables i prodigiosos, el 10 d'octubre de 1931 el setmanari *Voz y Voto* acusaria els republicans manacorins de fomentar la incultura i l'analfabetisme. Curiosa interpretació de la història.

Una millora socialment avançada per a l'època i que vendria a fer possible escolaritzar nins i nines de Manacor i la rodalia, de qualsevol posició social, seria la Cantina Escolar que es posà en marxa de manera provisional mesos després de la inauguració de la Graduada i que duraria fins a l'any 1935. Les raons de la suspensió d'un servei social com la cantina seran motiu d'un comentari final.

Els menjadors escolars havien nascut a l'Estat espanyol a principis del segle xx amb una clara funció social: possibilitar l'accés a l'escola dels infants que vivien al camp, allunyats de l'escola, o amb pares que no podien escolaritzar els

seus fills per diversos motius. S'havien creat també amb la intenció que els nins poguessin alimentar-se adequadament, ja que n'hi havia que no podien dinar cada dia amb la qualitat i quantitat necessària d'aliments en els anys de creixença. Molts d'infants no menjaven (o no de manera suficient) cada dia a casa. Moltes cases no tenien encara electricitat, no hi havia aigua corrent i es passava fred. A Manacor hi havia cases que amb prou feines menjaven pa i escassament peix i carn. En algunes grans ciutats hi va haver filantrops que muntaren menjadors per als infants més necessitats. El moviment higienista d'Europa assegurava que alimentar-los bé no solament disminuïa la mortalitat infantil, sinó que també pal·liava malalties i problemes socials greus.

La I República ja havia detectat el problema de la nutrició dels infants, però a Espanya no va ser fins als anys 50 del segle xx, amb la llei d'educació primària i el servei escolar d'alimentació i nutrició, que es va intentar donar solució al problema, de manera que dels que no podien menjar i vestir dignament a casa se n'havia de fer càrrec l'Estat. Clar que això era una llei que no sempre es va aplicar. El cert és que aquest fet, de vint anys després, atorga a la Cantina Escolar de Manacor el rang de pionera i corrobora fins a quin punt un consistori de signe polític més aviat centrista i moderat com va ser el d'Unió Republicana (escindits dels republicans federals dividits en quatre partits de sensibilitats polítiques diferents) va ser molt avançat en mesures educatives i socials.

La primera notícia dels menjadors escolars o Cantina Escolar, com es deia oficialment, és la del llibre de sessions de 15 de novembre de 1932, quan el regidor republicà Joan Fullana Ramis, *de sa Viuda*, proposa nomenar una comissió (dos republicans i un socialista) per tal que estudiï com ha de funcionar la cantina. Minuts abans, a instàncies del regidor republicà Antoni Mas Domenge, *Marçal*, es crea una plaça de professora de tall i confecció amb un sou de 750 pessetes anuals. A la mateixa sessió, a proposta del batle s'aprova per unanimitat crear dues places per a professors de dibuix: un de figuratiu i l'altre de lineal. El 13 de desembre del mateix any, el batle comunica que l'endemà començarà a funcionar la cantina escolar i convida tots els regidors i la premsa local a assistir a la inauguració. En cap moment es diu quin és el lloc, però sempre es dona a entendre que el menjar se serveix a prop de la mateixa escola o en un lloc annex. El 12 de gener de 1932, a proposta del batle, el consistori va acordar adquirir un solar i una casa que confrontaven amb la Graduada. Potser era aquest el lloc. D'un, es varen pagar 2.600 pessetes i de l'altre, que estava construït, 3.400. Avui s'integren dins el pati de l'escola.

Segons reflecteix el setmanari local *Voz y Voto* de 14 de gener de 1933, la cantina escolar és un èxit. Els usuaris, d'ambdós sexes, sobrepassen els quaranta

i molts altres alumnes estan a la llista d'espera. Malgrat una realitat tan reeixida, l'Ajuntament és conscient (o potser altes instàncies l'adverteixen) que el servei de menjador escolar no pot ser quelcom deixat a la bona voluntat del seu responsable, sinó que s'ha d'ajustar a un concurs públic. Per aquest motiu, el secretari, Sebastià Perelló Trias, publica unes bases el 5 de juliol de 1933, aprovades el dia abans pel consistori per unanimitat. Les bases parlen d'una Cantina Escolar annexa a l'Escola Graduada en la qual «recibirán sustento y educación adecuado cuantos niños pobres asistan a las escuelas nacionales que lo soliciten de la Dirección y sean de ésta admitidos». La intenció sembla molt clara.

Els pares que ho sol·licitin hauran de fer constar la professió i el sou o jornal, nombre de fills i el lloguer que paguen de la casa. S'entén que els que sol·licitin el menjar de franc no tenen casa pròpia. La Direcció admetrà els alumnes previ informe de la Comissió de Cultura de l'Ajuntament. El director serà nomenat per l'Ajuntament, donant preferència a una persona que tenguí el títol de mestre nacional. El punt quart fa constar que la cantina no es crea tan sols amb finalitats humanitàries, sinó també pedagògiques, a partir de l'ideal d'igualtat. Per això, els alumnes —de la classe social que sigui— menjaran plegats i no hi haurà privilegis d'uns sobre els altres, ja que a la cantina també hi podran assistir alumnes de famílies no necessitades, satisfent la quantitat que assenyali la comissió. Val a dir que el plec de condicions obria la possibilitat que nins i nines d'altres escoles es poguessin inscriure a la cantina.

Se serviran berenars i dinars diaris tots els dies de classe. El director haurà de nomenar personal docent i no docent que dinarà cada dia amb els escolars. El director, d'altra banda, haurà de dur un dietari on anotarà les altes i les baixes i els assistents diaris; si un nin deixa d'assistir quatre vegades en un mes sense justificació, ho posarà en coneixement de la comissió i a més haurà de fer una estadística al més detallada possible sobre els assistents i les seves famílies.

En què consistiran els dinars? En un plat de sopa, un segon plat, postres, pa, olives i —atenció— un tassó de vi. Els berenars seran de pa o panet amb formatge o sobrassada. El primer dia de cada mes s'ha de confeccionar un quadre amb els menús diaris, que ha de ser aprovat per la comissió. El subministrament anirà a càrrec d'un contractista que nomenarà cuiners i personal subaltern, previ informe favorable de la Comissió de Cultura. El contractista es farà càrrec de la cantina després d'inventariar-ne els mobles i els estris que hi hagi en aquell moment i estarà obligat a reposar-los quan acabi el contracte.

Per a les famílies necessitades la cantina serà de franc; per a les altres, es creen tres categories: els de la primera pagaran 0,40 pessetes diàries; els de la segona, 0,60 i els de la tercera, 0,80; serà la Comissió de Cultura qui fixarà la

categoria en cada cas. La Dipositaria municipal abonarà al contractista setmanalment la quantitat corresponent als menjars servits. A partir d'aquí, els interessats a contractar el servei podran presentar les pliques.

El 7 de juny de 1934 el secretari municipal emet un certificat del plec de condicions de la subhasta; aquesta es realitzarà a les cases consistorials a les 11 del matí, vint dies hàbils després de la publicació de l'anunci en el *Butlletí Oficial* de la província. Es fa constar que fins al moment no hi ha hagut cap reclamació sobre el projecte de subhasta; que totes les despeses que es derivin de la subhasta aniran a càrrec del contractant, qui haurà de presentar les seves condicions en paper d'estat en un sobre tancat, després d'haver dipositat la fiança establerta de 200 pessetes i una còpia de la cèdula personal. Si se li adjudica el servei, la fiança arribarà a les 1.500 pessetes, ja sigui en metàl·lic, en obligacions municipals o en valors públics. Una vegada realitzat el contracte, no es podrà rescindir o modificar sota cap concepte. Important: el licitador estarà obligat a declarar les remuneracions mínimes que percebrà el personal que contracti tant per la jornada normal com per hores extraordinàries, ja que les remuneracions no podran ser, en cap dels casos, inferiors als salaris mínims establerts i, a més, s'hauran d'abonar les quotes del règim del retir dels obrers, equivalent a l'actual seguretat social. El contractant ha de residir a Manacor i no podrà presentar una oferta superior a 1,10 pessetes per alumne i dia. Qui s'adjudiqui la subhasta començarà el servei en un termini màxim de 3 dies després que se li comuniqui. El contracte serà per un any, prorrogable. El plec afegeix xocolata a la sobrassada i al formatge per al berenar. El contractista estarà obligat a agranar diàriament el menjador i tenir ben neta la cuina. Si hi hagués incompliment de les normes per part del contractant —i comprovat l'incompliment— l'Ajuntament podrà rescindir el contracte i el contractista haurà d'abonar 100 pessetes. La Dipositaria municipal pagarà setmanalment la relació de dinars que es presenti, amb el vistiplau del director. I ja per acabar, el contractista haurà de presentar un certificat mèdic que demostrï un bon estat de salut.

El dia 8 de juny es reparteixen els anuncis amb el plec de condicions als llocs de costum i s'envia al BO de la província per a la seva publicació. Dia 17 de juny del mateix 1934 es fa constar que l'anunci ja ha estat publicat al BO núm. 10.536 (error, 10.546) del dia abans, dia 16. Ho certifica el secretari, Sebastià Perelló. Efectivament, el *Butlletí Oficial* de la província de Balears del dia 10 de juliol publica a la segona pàgina, a tres columnes, el plec de condicions al qual s'hauran d'ajustar els possibles licitadors de la subhasta.

Dia 10 de juliol (tot i que el document diu 10 de juny) presenta la seva cèdula personal Bartomeu Caldentey Sansó, *Coqueta*, que es dona per assabentat

de les condicions publicades al BO de dia 16 número 10.536, on accepta prestar el servei per 1,10 pessetes diàries per infant i acceptant totes les condicions del plec. El dia abans, 9 de juliol, el llicenciat en Medicina i Cirurgia Jaume Perelló Trias emet un certificat de bona salut del mateix Bartomeu Caldentey, veí de Manacor de 43 anys. Dia 10 de juliol, el Dipositari declara haver rebut de Bartomeu Caldentey la suma de 200 pessetes en concepte de dipòsit provisional per a poder optar al servei de la cantina.

Dia 11 de juliol s'aixeca una acta de la subhasta realitzada a la Sala, a les 11 h del matí del mateix dia, sota la presidència d'Antoni Mas, que actuava com a primera autoritat. Es va donar lectura a l'anunci de la subhasta, el plec de condicions i es va declarar obert el termini per presentar les ofertes al llarg de mitja hora; quan faltaven 5 minuts per expirar el termini, el president va avisar que el temps s'acabava per a presentar les propostes. Arribada l'hora, el president va obrir l'únic plec presentat, que va resultar ser el de Bartomeu Caldentey Sansó. Veient que el seu preu no excedia el de 1,10 pessetes per dia i infant i que en tot s'ajustava a les condicions requerides, es va declarar adjudicat provisionalment el servei a l'únic optant. No hi hagué la més mínima protesta ni reclamació, fet que feu constar el secretari. Signaren l'acte Antoni Mas, Joan Fullana i Sebastià Perelló.

El dia 23 d'agost es requereix l'adjudicatari perquè formalitzi la fiança definitiva (1.500 pessetes) en un termini de 10 dies. Ho signa, altra volta, el regidor Antoni Mas. No es degué formalitzar la fiança, ja que el 17 de setembre es torna fer el requeriment per duplicat i l'adjudicatari en signa una còpia. El dia 17, d'altra banda, es comunica oficialment i definitivament a l'interessat que l'Ajuntament, per unanimitat, ha acordat declarar vàlid el resultat del concurs i que en un termini improrrogable de 10 dies ha d'haver realitzat la fiança.

Una setmana després, el 24 de setembre, se certifica que Caldentey ha exhibit el resguard acreditatiu d'haver constituït la fiança. El mateix dia se'l cita per formalitzar el contracte i el dia 28 de setembre s'aixeca una acta on es fa constar que s'ha subscrit el contracte i, com a prova de conformitat, el signen el secretari, el batle (el primer tinent, Antoni Mas) i l'interessat, Bartomeu Caldentey Sansó.

Qui era Bartomeu Caldentey Sansó, l'adjudicatari del servei de la Cantina Escolar de sa Graduada? La informació extreta del Registre Civil dels Jutjats de Manacor, afirma que Bartomeu Caldentey Sansó, *Coqueta*, va néixer el 15 de setembre de 1891 al carrer del Sant Crist de Manacor, núm. 21, fill de Bartomeu i Joana Maria. De professió era fuster, estava casat amb Maria Amer Llodrà i tenia dues filles, Joana i Margalida. La seva esposa, Maria, seria la cuinera de la

cantina. Potser aquest fet expliqui per què, en tots els documents oficials signats per l'Ajuntament, és sempre el primer tinent de batle, Antoni Mas, el signatari i no el batle, Antoni Amer, que potser s'inhibia per no entrar en conflictes d'incompatibilitat.

La cantina funcionava a bon ritme i a satisfacció de les famílies i fins i tot mereixia els elogis de la premsa, habitualment poc donada als elogis a tot el que havia partit del consistori d'Unió Republicana, adversari del Partit Radical, que copava la direcció i bona part de la redacció de *Voz y Voto*.

El primer de febrer de 1935 el director general de Primera Ensenyança (signatura il·legible) comunica al batle de Manacor la concessió de 1.500 pessetes amb destí a la Cantina Escolar que sosté econòmicament l'Ajuntament i que aquesta quantitat la farà efectiva la delegació d'Hisenda de Palma.

Un fet vendria a canviar la història de l'Ajuntament de Manacor i, com a efecte col·lateral, també la de la Cantina Escolar. Dia 1 de març el governador civil de les Illes, el lerrouxista (Partit Radical) menorquí Joan Manent Victory, cessava el consistori republicà (els regidors socialistes de tot l'Estat havien estat suspesos mesos abans arran de la revolta d'octubre de 1934 i la posterior repressió ferotge ordenada pel govern republicà del Bienni Negre o Rectificador i dirigida pels generals Franco i Goded). El mateix dia el governador nomena a dít quatre regidors de la CEDA, quatre del Partit Radical (el partit de Lerroux i del mateix governador) i confirma els quatre del Partit Republicà de Centre, de Joan March. La suspensió va ser exprés. A Manacor havia entrat un nou jutge, Salvador Gil Blanco, que en poc temps va decidir suspendre el batle republicà i els seus deu regidors, per la presumpta irregularitat d'exacció il·legal, irregularitat que va convertir en delictes: «Tiene relación con el expediente que se instruye por exacción ilegal de un impuesto de utilidades relativas al 1932». Efectivament, l'Ajuntament havia cobrat el primer trimestre de 1932 amb el nou sistema de repartiment d'utilitats —amb el qual pagarien més les rendes més altes i els grans patrimonis—, quan encara, aquell primer trimestre, s'havia d'haver cobrat amb el sistema d'arbitris o impostos al consum. El fet, denunciat pels grans propietaris de Manacor, va ser reconegut pel consistori, el qual va proposar compensar les possibles quantitats afectades d'aquell primer trimestre de 1932 amb els rebuts dels trimestres següents. Lluny d'acceptar la proposta compensatòria, l'oposició fàctica (els terratinents) optaren per la confrontació i després de les eleccions de novembre de 1933, guanyades per la dreta (CEDA i Partit Radical), trobaren el terreny preparat quan Gil Blanco va ser enviat per la nova administració de justícia republicana a Manacor.

Processat i suspès l'equip dels republicans federals, el nou consistori va

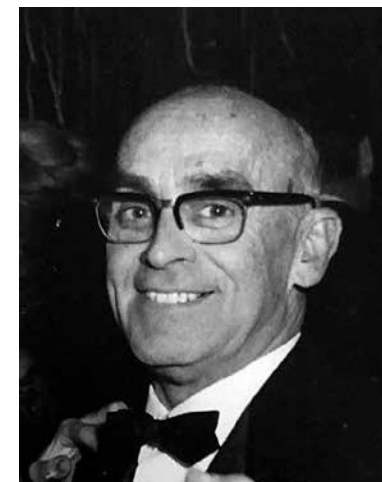
trobar el camí lliure per desfer, des del primer moment, bona part de la tasca realitzada per l'anterior equip de govern. El mateix dia primer de març, s'elegeix batle per aclamació el radical Francesc Fernández Truyols —exfederal que havia passat a files lerrouxistes— i tot seguit s'anul·la el concurs de la professora de Tall i Confecció, s'acorda donar per dissolta la Banda Municipal i acomiadar-ne el director, Bartomeu Gayà, que alhora dirigia l'Escola de Música.

Dos dies després, el 3 de març, s'anul·la el concurs acordat abans per a proveir les places de director i sotsdirector de l'Escola de Música; el regidor Francesc Oliver Billoch, *Mitja Bota*, nou responsable de Cultura, justifica l'eliminació de la Banda:

«A mi entender no es más que una mala charanga». La premsa afí intenta justificar la supressió dels serveis culturals o educatius per motius econòmics.

Juntament amb el director de l'Escola de Música són acomiadats els funcionaris municipals susceptibles de simpatitzar amb l'anterior equip de govern. La caça de bubotes iniciada principalment per la CEDA i verguistes arriba el 22 de març a la Cantina Escolar i se n'expulsa el responsable sense que el regidor de Cultura aportí més argument que un potencial: «podrien haver-se apuntat nins de manera irregular». Quelcom —apuntar-se nins— que no depenia del responsable de la cantina, sinó més aviat del director de l'Escola Graduada i de la Comissió de Cultura.

És de suposar que la cantina no va tancar fins a final de curs, amb un altre responsable improvisat. Mesos després, abans de l'inici del curs 1935-1936, el 23 de setembre, el batle Fernández signa un escrit adreçat a Bartomeu Caldentey on li comunica que no es renova el contracte i que dia 28 ha d'entregar els mobles i estris de la cantina, amb un inventari supervisat pel seu director, el mestre de la Graduada Guillem Tur Sitjar. El mateix dia 23, Bartomeu Sansó signa haver rebut un duplicat de la comunicació. Aquí acaba la història de la Cantina Escolar, una de les experiències socials i educatives més importants del segle xx a Manacor. Molts anys després, els frares de La Salle oferirien menjador escolar als (pocs) estudiants de fora poble que ho desitjaven, però la mesura tan sols era

Guillem Tur Sitjar, mestre de sa Graduada i director de la Cantina Escolar.

Joana Caldentey Amer (Manacor, 1924 - Palma, 2010), filla del concessionari de la cantina, Bartomeu Caldentey Sansó (1891-1936), protagonista en un homenatge a Rossi.

funcional, sense una projecció social ni pedagògica amb la qual havia nascut la Cantina.

El 28 d'agost de 1935, Guillem Tur, director de la Cantina, feia un informe detallat dels nins i nines usuaris del servei on anotava, de manera minuciosa, el nombre de la matrícula de l'alumne, el nom, l'edat, el nom dels pares, la professió del pare i l'adreça. El major dels usuaris tenia 15 anys, un en tenia 13 i un en tenia 12, la resta eren nins (tan sols hi havia 6 nines a la relació) de 8, 9, 10 o 11 anys; n'hi havia dos de 7 anys, però ambdós hi acudien acompanyats de germans majors.

La relació d'alumnes que havien acabat el curs 1934-1935 i eren usuaris de la Cantina Escolar era aquesta: Simó Palmer Duran, Josep Darder Domenge, Pere Fiol Sansó, Joan Riera Sansó, Joan Veny Galmés, Miquel Ferrer Riera, Guillem Sureda Riera, Antoni Palmer Duran, Sebastià Pol Bassa, Sebastià Vives Gayà, Miquel Ferragut Rosselló, Joan Bonet Bassa, Melcior Vanrell Vives, Pedro Darder Esteva, Jaume Mestre Gomila, Antoni Vanrell Vives, Miquel Du-

ran Febrer, Sebastià Bonet Bassa, Jaume Riera Ramas (Ramis?), Pere Mascaró Riera, Bartomeu Ferrer Riera, Guillem Fullana Ramis, Pau Sauna Gómez, Joan Fabre Grimalt, Joan Mascaró Santandreu, Joan Parera Santandreu, Joan Duran Vives, Joan Plaza Llorca, Pilar Plaza Llorca, Catalina Darder Esteva, Maria Jaume Perelló, Catalina Jaume Perelló, Magdalena Mascaró Riera, Sebastià Fiol Sansó, Francesc Perelló Gayà i Catalina Sauna Gómez. Trenta-sis, en total, 30 nins i 6 nines.

Pel que fa a la professió dels pares, 7 eren foravilers (llauradors, cabrers, llenyaters), alguns eren fills de fusters i picapedrers i n'hi havia 5 que no tenien pare i que la seva mare treballava de criada. Abunden els fills que no tenen pare (9) o que no tenen mare (2) i es dedueix fàcilment, mitjançant la professió del cap de família o de la mare viuda, que l'extracció social dels infants és de classe mitja-baixa, baixa o molt baixa. A títol anecdòtic, entre les professions dels progenitors hi ha, a més de les esmentades, una enquadernadora, un venedor ambulat de loteria, un municipal, un sabater, un cambrer que treballa a Ciutat i un pare absent, venedor de peix.

El 26 de setembre de 1935, Bartomeu Caldentey fa un resum de les existències d'estris a la «Cocina Escolar», de la qual es pot deduir que la capacitat màxima d'alumnes era de 48, ja que 48 eren els plats fondos i plans, els ganivets i coberts de taula; també es posa de manifest que la cuina estava molt ben dotada d'instruments de tota casta. L'escrit fet a mà per Caldentey es complementa amb una «nota dels articles que falten a comprar». Entre aquests articles hi ha plats plans i fondos (24), ribells petits, un calderó de ferro, 24 coberts d'alpaca, 24 ganivets de taula i 24 tovallolers, 1 torradora de ferro, 2 senallons grans, 12 plats petits per a olives i un ganivet «marca Ponset». El mateix dia, el director de la Cantina, Guillem Tur Sitjar, fa un inventari, encara més exhaustiu, on reconeix que hi ha 3 tassons d'aigua deteriorats, 1 tassó de vi, 1 plat de sopa, 1 plat pla i 1 ganivet per a tallar pa; d'altra banda, declara inservibles tan sols 1 tassó d'aigua, 1 de vi i 1 colador d'alumini. Tota la resta, fins a 49 articles diferents, Guillem Tur ho declara en bon estat, mostrant-se molt més benèvol que el propi interessat.

Després que l'Audiència Provincial, el 23 de març de 1936, sobresegués el cas de les exaccions il·legals (a les quals el jutge Gil Blanco havia afegit — sense proves— malversació de fons públics) i absolgués la majoria republicana, aquesta tornà a l'Ajuntament i Amer a la batllia; eren els mesos posteriors a la victòria del Front Popular i previs a la insurrecció militar, que a causa del seu fracàs va derivar en guerra civil. A la sessió municipal de 26 de maig el batlle Amer informava de les gestions realitzades a Madrid, confirmant que la Cantina

Escolar rebria una ajuda quan reobris. A partir d'aquell moment, res més se sap de la Cantina i el que es coneix dels principals protagonistes és d'allò més tràgic: Antoni Amer va ser assassinat, com el seu fill Jaume, mentre que la seva família va ser desterrada. El concessionari de la Cantina va ser també assassinat el 8 de setembre de 1936. La seva esposa va ser detinguda i tancada a l'escola de sa Torre; la seva família va ser igualment desterrada de Manacor. Abans de partir, però, la filla major de Bartomeu Sansó i Maria Amer, va ser *distingida* amb una missió especial: en una festa que se celebrava al teatre Principal, el 22 d'octubre de 1936, per festejar la victòria sobre les tropes republicanes (en realitat les tropes de Bayo es retiraren per ordres de Madrid) i enaltir el Comte Rossi, Joana Caldentey Amer, de tan sols 12 anys, de bona planta i espigada, però gens aliena al drama familiar, havia de recitar un poema en honor del fals Comte. Joana, tot i que feia tan sols un mes de la mort del seu pare, ho feu de manera tan esplèndida que Rossi l'abraçà i la sostingué en braços. Abans de la funció havien eliminat del seu vestit un llaç obscur que portava a la cintura en senyal de dol; li varen traure perquè evocava, li digueren, la bandera republicana. Joana no hauria recitat el poema si abans no hagués rebut l'amenaça que si no ho feia no podria tornar a l'escola.

Un any després del tancament de la Cantina, iniciada la Guerra Civil, es va posar en marxa un altre menjador, bàsicament per a infants, que es deia Cuina Econòmica o Auxili Social, on es donava dinar als fills de republicans desapareguts, per tal d'estalviar-se la imatge d'infants famèlics pels carrers de Manacor. Res a veure amb una cantina escolar. Els valors pedagògics que s'impartien als menjadors de l'Auxili Social tenien molt poc a veure amb els de la cantina de la Graduada. Un escrit de Francesca Grimalt al setmanari de Falange *Renacer*, núm. 332, de 27 de novembre de 1937, sembla un exemple d'adoctrinament de manual. Assegura que fa goig anar als menjadors i veure'ls tan espaiosos i plens de llum.

Se nos antojan marcos preciosos, que encierran amaneceres de vidas, flores en capullo, lo mejor que existe sobre la tierra: almitas moldeables donde podemos esculpir con caracteres indelebles los dos grandes amores: Dios y Patria [...] los niños brazo en alto han cantado el Cara al sol [...] los niños han dado el triple grito de FRANCO, FRANCO, FRANCO y nuestros ojos se humedecen y es dulcísima la sensación que nos produce el nombre del adorado Caudillo.

De la Cantina i els seus ideals i objectius, definitivament no en quedava res.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- CAPELLÀ, Llorenç (1989). *Diccionari vermell*. Palma: Moll.
- DURAN, Miquel (1982). *1936 en Mallorca*. 4 vol. Palma: [s. n.]
- MASSOT, Josep (1987). *El desembarcament de Bayo a Mallorca: Agost - setembre de 1936*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (1988). *Vida i miracles del "Conde Rossi"*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TUGORES, Antoni (2004). *La història robada*. Palma: Documenta Balear, 2004.
- (2006). *Manacor, la guerra a casa*. Palma: Documenta Balear.
- (2011). *Víctimes Invisibles*. Barcelona: Tria Llibres.
- (2019). *La Segona República a Manacor (1931-1936)*. Palma: Lleonard Muntaner.

ALTRES FONTS CONSULTADES

- Arxiu del Registre Civil. Manacor
- Arxiu Històric de Manacor
- Arxiu de l'autor
- Arxiu de Sebastià Sansó Barceló

DIARIS I REVISTES

- Nosotros*
- Voz y Voto*